

Ersättningen till samebyarna

...men utbetalningarna för deras förekomst i renskötselområdet används inte renodlat som syftet var,

Betande renvajor på vårvintern inför stundande kalvning i maj.

Tanken var att nuvarande ersättningssystem skulle bidra till ökad acceptans för rovdjuren i renskötselområdet. Denna presentation visar med all tydlighet att ersättningssystemet alltmer blivit ett stöd till rennäringen. Rovdjuren inventeras, ersättning utbetalas för deras förekomst och rovdjuren skjuts, men ingen reduktion av ersättningarna sker. Då rovdjursstammarna minskar och inte kan inventeras, utgår samma ersättning som då rovdjuren fanns kvar. Ersättning för massdöd tillämpas också allt mer generöst.

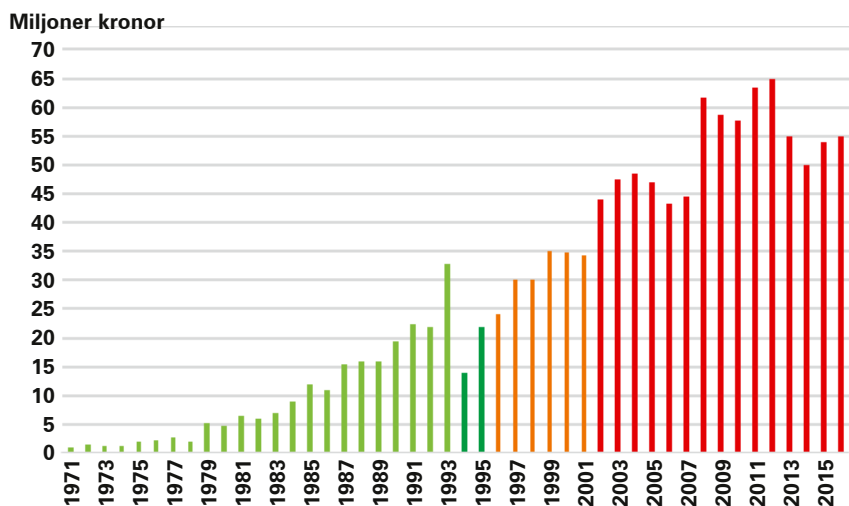
Gällande ersättningssystem infördes 1996. Ersättningssystemet ändrades då i grunden. Tanken var att ersättningens storlek skulle grundas på rovdjursförekomst och samma ersättning skulle utgå oavsett om renar dödades eller inte. Renägarna skulle därmed ha mycket att vinna på att ha bättre tillsyn av sina renar. Ersättningssystemet skulle därmed vara förebyggande!

FÄLTSTUDIER GRUND FÖR NYA SYSTEMET
Naturvårdsverket, Sveriges Lantbruksuniversitet och Statens Veterinärmedicinska Anstalt

gjorde under 1970- och 1980-talen omfattande fältstudier i samebyarna Handölsdalen, Umbyn och Jäkkåkaska för att kartlägga omfattningen av de renförluster som rovdjuren förorsakade och andra dödsorsaker som sjukdom, olyckor, svält m.fl. (Källa: Renar och rovdjur. 1990. Naturvårdsverket).

Naturvårdsverket presenterade 1991 för regeringen hur då gällande ersättningssystem kunde förbättras genom ett kontrollsystem

alternativt att ett nytt rovdjursbaserat ersättningssystem kunde införas. Naturvårdsverket och det 1993 nyinrättade Sametinget fick då i uppdrag att i samråd utforma det nya ersättningssystemet. Regeringen försvårade introduktionen och det dröjde sex år innan ersättningssystemet reglerades i en förordning trots att många tiotals miljoner betalades ut årligen till landets 51 samebyar (se diagram nedan).

Av staten utbetald rovdjursersättning i miljoner kronor 1971-2016. 1996 infördes gällande ersättningssystem och 2002 blev det reglerat i en förordning. Källor: SOU 1975:99, SOU 2007:89, Jordbruksstatistisk årsbok 2010, 2012, Sametingets årsredovisningar 2007-2016.

skulle också gynna rovdjuren

rapporterar Robert Franzén som för 20 år sedan var med och tog fram det nuvarande ersättningsystemet

ERSÄTTNINGEN UTGÅR FRÅN FÖREKOMST

Renen som djurart räknas i Sverige som *tamdjur*. Ersättningar och bidrag för förebyggande åtgärder för skador på ren och andra tamdjur regleras fr.o.m. 2002 av regeringens Viltskadeförordning (2001:724). Därutöver utfärdar Sametinget *Föreskrifter om bidrag och ersättning för rovdjursförekomst i samebyar* (STFS 2007:9) medan ansvaret för inventeringarna ligger kvar på Naturvårdsverket, (NFS 2012:12).

Ersättningsystemet för ren skiljer sig helt från det system som gäller för andra tamdjur. Där betalas det ersättning för dödade, skadade eller saknade djur.

I renskötselområdet betalas det ut ersättning till samebyarna som grundas på rovdjursstammarnas storlek i samebyn. För järv, lodjur och varg fastställs årligen rovdjursförekomsten på tre nivåer där högst ersättning betalas för föryngringar – dvs att det föds ungar i samebyn. Då föryngring saknas utgår lägre ersättning för regelbunden eller tillfällig förekomst i samebyn (se tabell nedan). Förekomst av björn ersätts årligen med högst 1 615 000 kronor och förekomst av kungsörn med högst 1 075 000 kronor.

	Föryngring	Regelbunden förekomst	Tillfällig förekomst
Järv	200 000	70 000	35 000
Lo	200 000	70 000	35 000
Varg	500 000	80 000	35 000

Ersättning i kronor för olika förekomst av järv, lodjur och varg i en sameby.

ERSÄTTNING FÖR ROVDJUR SEDAN 46 ÅR

Staten har ersatt renägarna för rovdjursdödade renar sedan 1920-talet. Ersättningarnas storlek efter 1970 redovisas i diagrammet på föregående sida. Under perioden 1971-1993 ökade den årliga ersättningen stadigt. Då kontroll av anmälda rovdjursdödade renar genomfördes 1994 halverades ersättningen. Då det nuvarande ersättningsystemet infördes 1996 satte regeringen ett årligt tak, som inte fick överskridas. 2002 sattes de ersättningsnivåer som fortfarande gäller. Under de allra senaste åren, då särskilt järvstammen har minskat i flera fjällsamebyar, har dock inslag av kompensatorisk karaktär smugit sig in i systemet. Sametinget har tillämpat § 5 (förklaras på annan plats) allt oftare och också tillämpat massdödsinstrumentet mycket generöst för renägarna.

SVERIGE ERSÄTTER FÖR "NORSKA" ROVDJUR
Många svenska fjällsamebyar har betesområden som de kan utnyttja sommartid även i angränsande delar av Norge – s.k. konventionsbete. Konventionen har omförhandlats utan resultat, utan att någon ny trätt i kraft.

På Sametingets hemsida där samebyarnas yttre gränser redovisas på kartor visas inga betesområden i Norge. Trots det betalar Sametinget ut ersättning för rovdjursförekomst i Norge till svenska samebyar. De senaste tio åren har Sametinget betalat ut ersättning för 96 föryngringar av järv och lodjur i Norge som ersatts med 200 000 kronor vardera. Det innebär att totalt 19,2 miljoner kronor har betalats av svenska skattemedel för "norska" rovdjur.

PARAGRAF GER ERSÄTTNING ÄVEN VID BRISTANDE INVENTERING

Naturvårdsverkets inventeringsföreskrifter reviderades efter tre år (NFS 2004:17). Då tillkom bl.a. en paragraf som skulle kunna tillämpas om väderförhållandena försvårar eller omöjliggör inventering av en rovdjursart i samebyarna. I så fall ska ett genomsnittligt inventeringsresultat utifrån resultaten från de närmast föregående tre åren tillämpas för samebyn. Paragrafen (§ 5) har tillämpats restriktivt fram till 2013. Det året utbetalades ersättning för 22 järvföryngringar med hänvisning till paragrafen. Tillämpningen har därefter ökat kraftigt och 2016 har ersättning genom § 5 utgått för 62,82 järvföryngringar i 19 samebyar.

I Semisjaur-Njarg sameby i Norrbottens län har inte järv inventerats sedan vårvintern 2013. Trots det fick samebyn 2016 ersättning för 7,55 järvföryngringar med stöd av § 5. Dessa 7,55 järvföryngringar (1 510 000 kr i ersättning) utgör ett medelvärde från de tre senaste inventeringarna som gjordes vårvintern 2011, 2012 och 2013.

I Rovdata/VSC inventeringsrapport för 2016 redovisas för Norrbottens län 11 föryngringar av järv och 57 i hela renskötselområdet. Sametinget har trots det betalat ut ersättning för 64,4 järvföryngringar till samebyarna i Norrbottens län och för 117,7 järvföryngringar till samtliga samebyar. 23,5 miljoner i stället för 11,4 miljoner kronor i ersättning! (Källa: *Inventering av järv 2016; Rovdata, VSC nr. 3 2016.*)

ERSÄTTNING UTBETALD FÖR FYRA VARGFÖRYNGRINGAR I RENSKÖTSELOMRÅDET

Sametinget har ersatt tre samebyar de senaste tre åren för fyra vargföryngringar med 2 miljoner kronor. 2014 ersattes Idre sameby med 500 000 kronor för en föryngring i Fulufjällsreviret. 2015 ersattes Ruvhten sameby (f.d. Tännäs sameby) med samma belopp för en föryngring i Tandsjöreviret. Tässåsens sameby ersattes för föryngringar i Prästskogsreviret både 2015 och 2016 med totalt en miljon kronor.

Inga vargar accepteras inom renskötselområdet. Under perioden 2007 – april 2017 har minst 77 vargar skjutits legalt i renskötselområdet.

Det är tveksamt om renar överhuvudtaget uppehållit sig inom reviren. Det kan också med fog ifrågasättas om föryngringarna/reviren som ersatts ligger inom renskötselområdet.

- Fulufjällsreviret 2013. Föryngring bekräftades med DNA-analys från en tikvalp som hittades död med avskjutet lärben den 25 oktober 2013 (illegal jakt) utanför renskötselområdet. (Källa: *Slutrapport från inventering av varg vintern 2013-2014, Rovdata/VSC nr 12 2014.*)

- Tandsjöreviret 2014. Föryngring dokumenterad det året. Fyra vargar sköts legalt i reviret i februari 2015 (skydds jakt). Reviret ligger enligt Sametinget utanför renskötselområdet.

- Prästskogen 2014 och 2015. Reviret ligger på gränsen mellan tre län – Gävleborgs-, Västernorrlands- och Jämtlands län. Reviret ligger utanför renskötselområdet såväl enligt Rovbase som de gränser som Sametinget redovisar. Inga vargdödade renar är registrerade i databasen Rovbase. Enligt årsrapporterna föddes valpkullar i reviret både 2014 och 2015. Hanen i paret är en finsk/ryske invandrare (Galvenhanen). (Källor: *Inv. av varg vintern 2014-15, Rovdata/VSC nr 1 2015; Inv. av varg vintern 2015-2016, Rovdata/VSC nr 1 2016; Rovbase - publik del.*)

En lodjursdödad renvaja som också ätits av järv, räv, örn och korpar.

En nyvaken tvåårig björn besöker ett gammalt renkadaver.

3,1 MILJONER UTBETALADES 2016 FÖR VARG I RENSKÖTSELOMRÅDET

Ersättningen för vargförekomst till landets samebyar de senaste tio åren har varierat mellan 390 000 och 4 480 000 kronor enligt Sametingets årsredovisningar (se tabell nedan).

Ersättningen för varg avviker från kriterierna i gällande föreskrifter. För varg betalas det ut ersättning för varje individ som uppträder regelbundet eller tillfälligt i en sameby, vilket inte gäller för järv och lodjur.

Det innebär att för 2016 betalade Sametinget ut ersättning för en vargföryngring (i Tjassåsens sameby) med 500 000 kronor och för regelbunden förekomst av åtta vargindivider i fem samebyar (8 x 5 x 80 000 = 640 000 kr) samt för tillfällig förekomst – 42 individer i 22 samebyar (42 x 22 x 35 000 = 1 470 000 kr). Totalt 3 110 000 kr.

Det medför att om samma vargindivid sätter en tass i en annan sameby genererar det omedelbart 35 000 kr även till den samebyn. Samma varg kan "kosta" samhället betydande summor om den uppträder i flera samebyar

Varg: Föryngring	Regelbunden förekomst	Tillfällig förekomst	Totalt kronor
2007	960 000	945 000	1 905 000
2008	400 000	1 050 000	1 450 000
2009	320 000	70 000	390 000
2010	320 000	1 855 000	2 175 000
2011	720 000	1 645 000	2 365 000
2012	400 000	1 995 000	2 395 000
2013	960 000	1 330 000	2 290 000
2014	1 000 000	960 000	2 520 000
2015	2 000 000	320 000	2 950 000
2016	1 000 000	640 000	1 470 000
			3 110 000

Av Sametinget utbetalad ersättning på totalt 23,51 miljoner kronor till samebyarna 2007-2016 för olika förekomst av varg. Källa: Sametingets årsredovisningar.

oavsett om renar dödas eller inte.

Full ersättning utbetalas även om vargen sedan skjuts legalt. Även avlivningen, ofta med helikopter, finansieras av skattemedel. En generös tillämpning av regelverket, som helt klart *inte* ökat acceptansen för varg i renskötseområdet.

EXTRA ERSÄTTNING FÖR MASSDÖD

Av Viltskadeförordningens 10 § (2001:724) framgår att om ett eller flera rovdjur under en begränsad tidsperiod och inom ett begränsat område dödar eller skadar ett stort antal renar lämnar Sametinget extra ersättning till ägaren/ägarna.

Definitionen av *begränsat område* har vidgats. I de första föreskrifterna (NFS 2002:15) angavs området till 1 km². Då Sametinget 2009 gavs bemyndigande att själva utfärda föreskrifter (STFS 2007:9) tas entydiga områdesbegränsningar bort och ersätts med en samlad renhjords betestrakt.

Vid massdöd utgår särskild ersättning till renägaren, där 2016 en vaja ersattes med 4 095, en tjur med 2 645 och en renkalv med 1 996 kronor. År 2016 betalade Sametinget ut ersättning för tio händelser med massdöd till sju samebyar.

I en sameby ersattes tre händelser där järv och lodjur bedömts orsaka massdöden och i en annan två händelser där kungsörn och järv bedömts orsaka massdöden. Därutöver har massdöd ersatts i fyra samebyar, samtliga i Norrbottens län. År 2016 ersattes 238 renar med 778 00 kronor. Under den senaste tioårsperioden har

ersättning för massdöd utbetalts med 9,6 miljoner kronor.

En närmare titt på två ersatta händelser:

Enligt såväl Sametingets beslut som Länsstyrelsens besiktning har en massdöd där kungsörn angetts som orsak inträffat mellan den 15 och 22 april 2015 i Lainiovuoma sameby. Av besiktningen framgår att 11 kadaver har dokumenterats inom ett 11 km² stort område. Två av renarna har av Länsstyrelsen bedömts vara dödade av kungsörn, medan dödsorsaken för de övriga nio inte kunde fastställas. Sametinget gör bedömningen att även de resterande nio renarna dödas av kungsörn och betalar ut ersättning för samtliga 11 renar.

I Luokta Mavas sameby har 39 renar ersatts i en bedömd massdöd orsakad av lodjur. Av Länsstyrelsens besiktningsrapport (dnr 511-5755-2016) framgår att den 31 mars 2016 har 14 renar besiktigats som bedömts dödade av lodjur mellan den 8 – 12 mars. I rapporten sägs också att ytterligare 25 renar dokumenterats lodjursdödade under perioden 1 februari till 17 mars. Av rapportens bilaga framgår att 12 renar har ett fynddatum efter den 17 mars. Vid en sökning i Rovbase återfinns 39 döda renar i ett område där det är 9 x13 km mellan ytterpunkterna. Området beräknas vara minst 70 km² stort och skadorna har inträffat under två månader.

Sametinget har detta till trots gjort bedömningen att denna räcka av händelser uppfyller kriterierna för en massdöd. Det beslutet har tillsammans med de övriga två fallen av massdöd tillfört ytterligare 264 151 kronor utöver de 1 625 582 kronor samebyn fått för rovdjursförekomst enligt ersättningsystemet.

SKADEFÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER AVVISAS
Av Viltskadeförordningens 3 § (2001:724) framgår att Sametinget till en sameby får

En järvdödad rentjur som tagit sin tillflykt till en tjärn.

lämna bidrag till åtgärder för att förebygga att varg, björn, järv, lo eller kungsörn orsakar skador på renar. Bidrag får lämnas för åtgärder som normalt inte ingår i renskötseln. Samebyarna har varit avvisande till sådana bidrag och menat att andra åtgärder än skydds jakt inte är möjliga att använda i renskötsel arbetet. Antalet bidrag har dock ökat under senare år. 2016 utbetalade Sametinget 722 843 kronor i bidrag fördelat på 15 samebyar i 19 ärenden. De absolut flesta bidragen gäller ersättning för kostnader vid skydds jakt, men i några fall för särskilda åtgärder som utfodring och transporter då vargar uppträder i en sameby.

ERSÄTTNING TROTS SKYDDSJAKT

Tillämpningen av skydds jaks instrumentet har ökat kraftigt för samtliga arter de senaste åren (se diagram nedan). Skydds jakt beviljas

även i naturskyddade områden som naturreservat, nationalparker och även i Världsarvet Laponia. Minst 518 rovdjur har skjutits de senaste sju åren under skydds jakt.

Skydds jakt har allt oftare tillämpats omedelbart efter det att järvlyor hittats under vårvintern, varvid järvhonor med årsungar tagits av daga. Likaså då ”massdöd” konstaterats eller då något av de fyra stora rovdjuren uppträder i områden, som bedömts som värdefulla för rennäringen.

Det är svårt att följa händelseförloppen från det att länsstyrelserna godkänner exempelvis en föryrgring, varefter samebyn ansöker om skydds jakt och länsstyrelsen beviljar den. Inventerings resultatet (där rovdjuren kan ha skydds jagats) utgör sedan grund för den ersättning som Sametinget senare utbetalar till samebyn. Det gäller både björn, järv och lodjur, men är uppenbart beträffande

varg. Ingen varg tillåts i renskötselområdet. Sametinget har under de senaste tio åren, detta till trots, betalat ut ersättning för vargförekomst med 23,51 miljoner kronor (se tabell föregående sida). Under samma tioårsperiod har minst 77 vargar skjutits och 5 vargar flyttats från renskötselområdet (se tabell nedan).

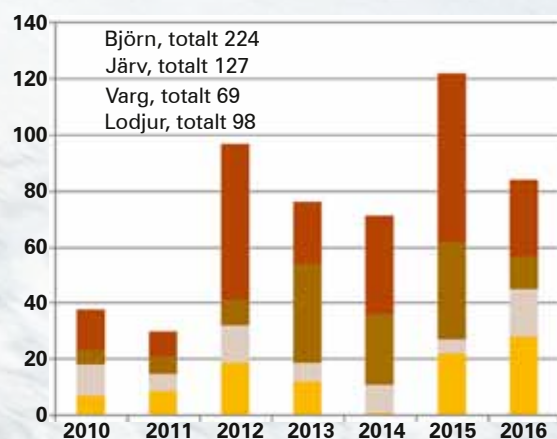
I de beslut som Sametinget tar om ersättning för rovdjurs förekomst eller för bidrag för exempelvis helikopter vid skydds jakt till samebyarna, hänvisas sällan till vilka fattade beslut av länsstyrelserna som åsyftas.

RENSKÖTSELOMRÅDET HAR UTVIDGATS

På Sametingets hemsida återfinns information om bl.a. arealen på landets 51 samebyar. Uppgifter om byarnas arealer m.m. har tidigare redovisats i ”Svensk rennäring” från 1999 som gavs ut gemensamt av Svenska samernas riksförbund, SSR, Jordbruksverket, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU och Statistiska centralbyrån, SCB.

Den totala areal som nu redovisas av Sametinget skiljer sig väsentligt från den areal som angavs 1999. Samebyarnas totala betesområden angavs 1999 till 264 621 km² och 2017 till 323 843 km², en ökning med över 22 procent. Det är främst samebyarna i den södra delen av renskötselområdet som uppvisar stora ökningar. Betesarealen för samebyarna i Jämtlands län har i det närmaste fördubblats från 57 140 km² till 112 234 km². Ökningen har skett så att nu omfattas i stort sett hela Västernorrlands län av renskötselområdet som också inkluderar kustkommunerna i Hälsingland och Fulufjällets nationalpark i Dalarna.

Antal individer

Skjutna björnar, järvar, vargar och lodjur med hänvisning till skydds jakt i renskötselområdet 2010-2016.

Källa: Statens veterinärmedicinska anstalt, SVA.

Vargar: Flyttade	Skjutna
2007	1
2008	3
2009	4
2010	11
2011	2
2012	1
2013	2
2014	10
2015	5
2016	17

Under tioårsperioden 2007-2016 har minst 77 vargar skjutits vid skydds jakt och 5 vargar flyttats från renskötselområdet.

Källa: Statens veterinärmedicinska anstalt, SVA.

Bakgrundsbild: En av Sareks knappt 2000 m höga toppar.

Kalvmärkning vid midsommartid.

Ersättningar utbetalade till samebyar, kronor

År	Förekomst	Massdöd	Föreb. åtg.	Inventering	Totalt
2007	44 058 489	291 126	0	3 130 691	47 480 306
2008	61 571 834	1 015 858	0	3 356 310	65 944 002
2009	57 424 000	438 000	700 000	3 138 000	61 700 000
2010	56 678 000	996 000	0	3 205 000	60 879 000
2011	62 541 000	998 000	0	3 141 000	66 680 000
2012	63 813 000	987 000	0	3 137 000	67 937 000
2013	52 397 000	2 847 000	0	3 147 000	58 391 000*
2014	48 837 000	413 000	500 000	3 158 000	52 908 000
2015	53 219 000	820 000	298 600	3 187 000	57 524 600
2016	53 120 000	778 000	723 000	3 104 000	57 725 000

Av Sametinget utbetalade ersättningar till samebyarna för rovdjursförekomst, massdöd, bidrag för förebyggande åtgärder och inventering av rovdjur de senaste tio åren; 2007-2016. Källa: Sametingets årsredovisningar.

**) I tabellen redovisas medel som utbetalats av Sametinget. Därutöver utbetalade Naturvårdsverket år 2013 ytterligare 6,3 miljoner kronor till de samebyar som berördes av det vargpar som försökte etablera sig i trakten av Junsele 2012/2013. Den totala kostnaden redovisar verket till 7,6 miljoner kronor (dnr: NV-9600-12).*

KOMMENTAR OCH FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Ersättningssystemet till rennäringen utgör en väsentlig del i rovdjursförvaltningen. Det nuvarande ersättningssystemet har nu varit i bruk i 20 år, varför en opartisk översyn är nödvändig. Följande åtgärder behöver vidtas.

- En myndighet måste ges det övergripande ansvaret för hur ersättningar och bidrag för förebyggande åtgärder till samebyarna/renägarna tillämpas. Det förefaller mest rimligt att Naturvårdsverket, som ansvarig viltförvaltningsmyndighet, ges det ansvaret.

- Samebyarnas yttre gränser måste fastställas. Det gäller vilka gränser som ska tillämpas i rovdjursförvaltningen, såvida renskötselområdet ska särbehandlas, och vilka områden som ska inventeras och utgöra grund för ersättningar för rovdjursförekomster. Det är inte rimligt att ersättning utbetalas för rovdjursförekomst till samebyar där renbete inte

är tillåten eller där renar inte vistas.

- Det kan ifrågasättas om det är rimligt att svenska skattemedel utbetalas för rovdjursförekomst i Norge till svenska samebyar och att § 5 ska tillämpas för hela samebyns betesområde i de fall då området är mycket stort och stora delar ändå kan inventeras.

- Ersättningen till samebyn för rovdjursförekomst bör reduceras i de fall då rovdjuren skjuts vid skydds jakt.

- Reduktion bör även ske då inventeringsunderlaget inte är kvalitetssäkrat beträffande rovdjursförekomsten i en sameby och då § 5 tillämpas i en sameby under en följd av år. Likaså i områden där samebyar endast äger betesrätt för renar under del av året – exempelvis konventionsbetesområden i Norge (1 maj - 15 okt) och i vinterbetesområden (1 okt - 30 april).

- Kriterierna för massdöd måste preciseras. Den oprecisa skrivning av områdesav-

gränsning som infördes av Sametinget 2008 måste rättas till. Renar (inte spädkalvar) som bedöms ”massdödade” av kungsörn under vinter/vårvinter bör obduceras vid Statens Veterinärmedicinska Anstalt för att andra dödsorsaker som exempelvis svält/sjukdom ska kunna uteslutas.

- Nya inventeringsmetoder med hjälp av utvecklad teknik bör övervägas. Inventering med hjälp av DNA-analys av spillning och annat material från rovdjur bör utvärderas för att minska dagens fokusering på inventering av lyor.

- Ersättningsnivåerna för föryngringar och andra rovdjursförekomster måste uppgraderas (samma ersättning har gällt sedan 2002).

TEXT OCH FOTO: ROBERT FRANZÉN

En utförligare rapport av Robert Franzén finns på Rovdjursföreningens hemsida.

Foto: Hans Ring

Robert Franzén har arbetat på Naturvårdsverket i 35 år, där han bl.a. jobbade med att ta fram det ersättningssystem som idag gäller i landets samebyar. I samband med detta, arbetade han i många år aktivt i fält i olika samebyar med att ta fram de underlag som utgjort grund för ersättningssystemet. Han är i dag kritisk till hur systemet utvecklats under de 20 år det varit i bruk till att alltmer bli ett stöd till näringen.